

JOAN DEL ALCÁZAR GARRIDO
AMPARO ÁLVAREZ RUBIO

ETÍLICS I IRRESPONSABLES

RESUMEN

Las autoridades alicantinas iniciaron en 1925, en plena Dictadura de Primo de Rivera, los trámites ante el Presidente del Gobierno para obtener de éste la prohibición de la fabricación y consumo del *Café Licor*. Se trata de una bebida no sólo en extremo popular, sino que con frecuencia es elaborada en los propios hogares obreros. Este hecho, aparentemente sin interés, permite la reflexión sobre la amplitud de los esfuerzos de los sectores dominantes de la sociedad por hacer prevalecer los criterios morales y culturales que mejor favorecen a sus intereses.

ABSTRACT

In 1925, at the height of Primo de Rivera's Dictatorship, the authorities of Alicante began the proceeding before the President of the Government to obtain the prohibition of the marking and the consumption of *Café Licor*. This alcoholic drink was not only extremely popular but was also made in the workers own house. This fact, seemingly without interest, lets us think of the of the extent of effort made by the dominant sectors of the society to maintain the moral and cultural viewpoints that best protected their interests.

L'Ajuntament d'Alcoi va encetar, a l'equador mateix de l'estiu del 1925, una forta campanya social i política amb un clar objectiu final: aconseguir de des-
arrelar el consum de *café licor* de la ciutat¹.

A l'efecte, van coordinar els seus esforços no sols els membres del consistori —amb el seu flamant alcalde al capdavant—, sinó que diverses associacions i personalitats s'hi sumaren amb interès. *La Voz del Pueblo. Semanario de Propagan-*

¹ Es tracta d'una beguda d'elevada concentració alcohòlica l'elaboració de la qual es realitza a partir dels següents ingredients i quantitats: mig quilo de café, tres litres d'alcohol, tres litres i mig d'aigua i sucre a discreció. Es prepara de la manera que ara transcrivim: «*El café, molturado, se deja dos días en un poco de agua, tras lo cual se le añade el alcohol, dejándolo en maceración una semana, procurando removerlo dos veces al día*»; tan bon punt ha transcorregut aquest temps s'hi afegeix la resta de l'aigua i el sucre cremat, per donar-li color. Tot seguit es deixa en repòs vuit dies, al cap dels quals es filtra. Vegeu SEIJO ALONSO, F., *Las bebidas valencianas*, Alacant, Ed. Villa, 1980, p. 149.

da *Católico-Social*, fou la tribuna pública d'un seguint de col·laboracions contra l'ús d'aquesta beguda.

Un fet com aquest pot semblar a primera vista trivial i domèstic, sense interès per a l'historiador. Cal que ens preguntem, tanmateix, en quina mesura un problema que, en principi, se'ns presenta com la repulsa a una actitud censurable —que, d'altra banda, està vinculada a una secular tradició arrelada en la cultura popular alcoiana—, pot desentranyar un enfilall d'actituds i plantejaments referits a les relacions imperants a l'Alcoi dels anys vint.

Pretenem de superar aquella argumentació que justificava les sol·licitades mesures legals davant una situació de greu deterioració de l'ordre públic, sanitari i fins i tot moral. Volem, alhora, detectar en aquesta actitud una situació social concreta, marcada per una determinada relació de producció que es manifesta a la industrial ciutat alcoiana. Potser resulte interessant de recordar les paraules de Ken Worpole: «*si la continuidad histórica de la explotación de la clase obrera es algo que sabemos que es cierto, es, por lo tanto, algo que deberíamos de debatir en tantos lugares como sea posible. La labor de la historia local es un lugar ideal para examinar estas apariencias y realidades contradictorias*»². I ens referim a una història local que, com explica I. Terrades, permet d'aprofundir i de donar major sentit quotidià als corrents generals, si bé és cert que cal no oblidar que és el nivell general el que dóna coherència i forma teòrica, el que «sosté l'armadura del nostre interès, de la forma social, comunicable, de plantejar-nos els problemes»³.

L'11 d'agost del 1925, l'alcalde, Miguel Payá Pérez, Marqués de Sant Jordi d'Alcoi, anunciava als regidors de l'Ajuntament alcoià que «*en vista de los estragos que estaba haciendo en la salud del vecindario la bebida denominada 'café licor' tenía el proyecto de emprender una campaña que tenía por objeto atacar ese vicio que tanto perjudicaba a los habitantes de esta población*»⁴.

Per aconseguir-ho, demanava l'ajut i la cooperació dels membres del consistori a fi que la campanya donàs els resultats desitjables. La resposta unànime va consistir de traslladar una consulta al Cos Mèdic Municipal perquè emetés un «*ilustrado informe razonado sobre las conveniencias que tiene el uso y abuso del café licor*»⁵ en la salut dels ciutadans.

La resposta dels metges municipals no es va fer esperar; així, tres dies més tard feien explícita la seua satisfacció per la sensibilitat mostrada per l'alcaldia davant un problema que amenaçava «*a no dudarlo, con la desaparición de nues-*

² WORPOLE, K., «Implicaciones políticas de la historia local del movimiento obrero», en SAMUEL, R., *Historia popular y teoría socialista*. Barcelona, Crítica, 1984, p. 123.

³ TERRADES, I., «Reflexions sobre la forma de relacionar la història local i la història general», ponència presentada a les III Jornades d'Estudis Històrics Locals, Ciutat de Mallorca, 24-26 de novembre de 1983. Text mecanografiat.

⁴ Archivo Histórico Nacional (AHN). Presidencia del Gobierno. Lligall 68. Exp. 9674. «Acta Ayto. Alcoy».

⁵ *Ibid.*

tra raza»⁶. Problema, en suma, que era ben conegut pel Cos Mèdic Municipal com una conseqüència de la quotidiana assistència als malalts.

El demandat informe fonamentà les perniciosos conseqüències del consum de qualsevol mena de beguda estimulants que produeix una sensació excitant, suposadament reparadora de la pèrdua de forces i energies, però que més enllà de les dosis prescrites per la medicina és sempre «*el gran tóxico que degenera a los pueblos, tanto o más que el opio, la morfina, la cocaína, etc., tarda en matar, ciertamente, pero es presto en inutilizar a quien a él se habitúa*»⁷. Entre els beuratges estimulants, el *café licor* mereix, a judici dels facultatius municipals, capítol a banda. Es tracta, sens dubte, del botxí d'Alcoi, ja que és una beguda agradable al paladar, que no distingeix *esferas sociales*⁸.

L'activitat humana, argumenta l'informe, es veu greument afectada per la ingestió en altes dosis del citat xarop, perquè el seu consum no sol matar, ens condueix a la inutilització de l'individu, i constitueix un factor d'agreujament d'aquelles patologies que en homes sobris poden resultar benignes i complicar-se en els alcohòlics. El vertader tribut, no obstant això, de la intoxicació per *café licor* és «*la parálisis, la imbecilidad, la locura furiosa, las degeneraciones todas y la tuberculosis; ello aparte de que constituyendo un factor hereditario, los hijos de los alcohólicos son frecuentemente tuberculosos, epilépticos, dementes; [tribut que] no es un perjuicio al individuo, lo es a toda la sociedad; (...) familias enteras han desaparecido en dos o tres generaciones*»⁹.

Malgrat l'interclassisme del seu consum, resulta evident —com el mateix Cos Mèdic Municipal denuncia— que són els sectors més desfavorits els que més greument pateixen els efectes de l'alcohol, fins al punt que «*el 90% del personal existente en cárceles y manicomios, está constituido por antiguos alcohólicos; el 80% de suicidas presentan estigmas del alcohol*»¹⁰; resulta esclaridor que en aquestes capes socials les seqüeles perniciosos afecten tant a homes com a dones.

L'objectiu final de la campanya és intuït i propiciat pel col·lectiu sanitari, el qual afirma que si l'ús no és convenient i l'abús no és tolerable, l'única alternativa n'és proscriure i combatre el consum «*por cuantos medios estén al alcance de nuestras dignas autoridades*»¹¹.

El consistori, a la vista de l'informe emés pels metges, decideix de prendre les mesures oportunes perquè, com més aviat millor, hom pugui arribar a la supressió del *café licor*. El dubte sobre si la prohibició ha d'efectuar-se de manera paulatina i gradual, o bé de forma radical, serà traslladada a la instància superior perquè «*adopté, si a su juicio lo estima conveniente, las medidas precisas y enérgicas*

⁶ AHN. Presidencia del Gobierno. Lligall 68. Exp. 9674. «Informe del Cuerpo Médico Municipal de Alcoy».

⁷ *Ibid.*

⁸ «A él pagan tributo personas que por su condición social y por su educación, parece increíble puedan ser capaces de ofrendar su vida en holocausto de tan ruín elemento». *Ibid.*

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

que tiendan al desarraigo de hábito tan funesto para el pueblo de Alcoy»¹².

Paral·lelament a l'inici de les accions institucionals comença la campanya a *La Voz del Pueblo* (29 d'agost), a la qual cal afegir la profusió de telegrams tramesos per distintes societats i personalitats, telegrams que acompanyen i donen suport a la petició de l'Alcalde al Governador Civil i d'aquest al Directori. Destaquen els tramesos per la Societat Metal·lúrgica Industrial, la Cambra de la Propietat Urbana, la Societat Obrera Alcoiana «*La Regeneración*», el Cercle Catòlic d'Obrers, el Grup Naturista¹³ i el President del Sindicat Agrícola d'Alcoi¹⁴.

El Govern Civil arreu ple la demanda formulada per la corporació alcoiana, previ informe de la Inspecció Provincial de Sanitat d'Alacant¹⁵, i n'accentua el dramatisme quan es queixa que les disposicions que a duana regulen la venda i el consum d'alcohol «*se opònen a aquella benéfica y salvadora acción*»¹⁶. Davant les dificultats legals, el Governador eleva a coneixement del Marqués d'Estrella l'expedient complet perquè «*su superior criterio [resolga] este caso que exige de las clases directoras una acción tan enérgica e inmediata, como demanda el bienestar social y la defensa de una raza que a toda marcha corre a su más perversa modificación*»¹⁷.

No degué sorprendre la rotunditat del Governador al General Primo de Rivera, ja que a l'inici de l'escrit, aquell assegurava inequívoc que «*en la importante ciudad de Alcoy de esta provincia ocurre el hecho de que la inmensa mayoría de sus habitantes, les domina el vicio de beber sin tasa ni medida, un licor que se prepara en multitud de hogares y que lleva camino de transformar a un pueblo progresivo, honrado y laborioso en un país de éticos (sic), irresponsables y degenerados*»¹⁸.

Paral·lelament, la primera autoritat provincial alacantina escriu al Marqués de Magaz —de Gabinet de Presidència—, tot reiterant la nocivitat de la beguda —«*causa de que se registren a diario casos de perturbaciones mentales y de suicidios, llegando a 11 estos últimos en una semana*»¹⁹—, i demanant «*medidas de prohibición a los expendedores*»²⁰.

És tramés des d'Alacant, annex a la carta, un quadre estadístic referit als litres d'alcohol, vins i licors que han entrat a Alcoi durant el període 1921-1925. Com

¹² AHN. Presidencia. loc. cit. «Acta Ayuntamiento de Alcoi, 20-VIII-1925». Cal ressenyar que el problema no sols sembla afectar a la ciutat d'Alcoi, sinó que és greu «*en aquellas poblaciones donde residen alcoyanos, como Alicante, Valencia, Barcelona*». *Ibid.*

¹³ AHN. loc. cit.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ La Inspecció Provincial manté i corrobora les tesis defensades pels facultatius alcoians, i proposa al Governador que accepti la petició tramesa pel consistori d'Alcoi «*con la fruición con que acoge y protege todas las causas que benefician a los pueblos de esta provincia de la acertada gobernación de V. E.*» AHN. loc. cit. «Informe de la Inspección Provincial de Sanidad. Alicante».

¹⁶ AHN. loc. cit. «Gobierno Civil de Alicante».

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ AHN. loc. cit. «Carta del Gobernador Civil de Alicante al Marqués de Magaz».

²⁰ *Ibid.*

veurem més endavant, en aquest còmput hom evidencia, certament, un important increment en el consum d'alcohol que, com és lògic, ha produït una bona renda de consums. El Governador, no obstant, reconeix que l'adopció de mesures restrictives en el comerç d'alcohols tindria una incidència negativa en les rendes fiscals que hi són lligades, encara que opina que fóra *«inhumano que por esa consideración no se tomen medidas en asuntos de tal importancia y trascendencia»*²¹.

La Presidència del Govern, davant les peticions locals i provincials, sol·licita un informe sobre el particular al Ministeri de Sanitat, que es declara incompetent per resoldre l'afer i afirma que l'única eixida que hom pot donar a la qüestió plantejada des d'Alacant és la promoció de mesures *«que traten de prevenir el mal difundiendo el conocimiento de sus peligros, cuanto a las referentes a vigilancia y castigo de los infractores de las disposiciones que se dicten»*²². Segons els responsables del Ministeri de Sanitat poc més es pot fer de cara al remei progressiu d'un mal causat per *«un vicio originado por la ignorancia y deplorables costumbres de los habitantes de la ciudad indicada»* (Alcoi)²³.

Lògicament l'informe del Ministeri de Sanitat determina la resposta que el Directori farà arribar al Govern Civil d'Alacant amb data de 30 de setembre del 1925. Després d'afirmar en l'escrit que *«no existe dentro de la legislación vigente medio de prohibir el uso del referido licor»* i tenint en compte que *«la reforma de dicha legislación es problema que por la gran trascendencia que había de tener por su relación con importantes y heterogéneas cuestiones, ha de exigir un detenido y largo estudio, en el que es indeclinable la intervención de varios centros y organismos del Estado»*²⁴, el Directori —tot seguint, com hem dit adés, les directrius marcades pel Ministeri de Sanitat— exhorta les autoritats local i provincial d'extremar el seu zel en l'anàlisi dels productes que intervenen en la realització del *café licor*, a fi d'impedir-ne les possibles i perilloses adulteracions. Recomana, així mateix, de realitzar *«conferencias y publicaciones que lleven al ánimo de los ciudadanos el convencimiento del perjuicio que a ellos mismos se origina con el abuso del alcohol»*²⁵.

Potser siga ara el moment de referir-nos al marc geogràfic i socio-econòmic, escenari del problema que ens ocupa. Alcoi és, en aquesta època, el nucli industrial més important de la província d'Alacant i probablement de tot el País Valencià. La població d'aquesta província que en 1920 es dedicava a activitats industrials era del 28'9% dels actius. Deu anys més tard, en 1930, l'índex havia pujat més de vuit punts y es trobava al voltant del 37'7%. Aquestes xifres situaven la província d'Alacant en el lloc vuitè entre el conjunt de províncies en quant a població activa industrial.

Si ens fixem en les dades que ens proporciona Salvador Forner, fruit del seu

²¹ *Ibíd.*

²² AHN. loc. cit. «Informe del Ministerio de Sanidad».

²³ *Ibíd.*

²⁴ *Ibíd.*

²⁵ *Ibíd.*

estudi sobre el Padró Municipal alcoià de 1935, veiem que la ciutat assoleix en aqueix any la xifra del 63% del total de la població activa. Del 1924 al 1938, Alcoi havia passat d'un 50% al referit 63%. En idèntic lapse de temps, la població agrària havia baixat del 26'4% al 5'4%. Malgrat el fet de produir-se la major acceleració pel que fa al trasbals de població activa al sector secundari durant els primers anys de la II República, resulta evident que les xifres que oferim per a mitjan dècada dels vint sobre la població industrial dóna una idea de l'enorme pes que aquesta té en la ciutat alcoiana.

Tot això que hem dit, no ens ha de fer pensar en un panorama d'expansió o, si més no, de manteniment de la puixança econòmica alcoiana. La ciutat, que té com a eixos productius la indústria tèxtil i la paperera, pateix durant els anys 1925-1930 una greu crisi, especialment al seu sector tèxtil. És per això que els importants creixements de població secundària assenyalats per Forner cal situar-los, com ja ho hem indicat, a partir de 1930²⁶.

En un text de l'època, el reconegut economista Francisco Bernis ja feia esment de la crisi que patia la indústria alcoiana en dir: *«debe aludir a un grupo de interesantes industrias por sus exportaciones especialmente a mercados americanos que atraviesan malos tiempos: así la de arma de fuego, la de vidrios, papel para fumar, libros, conservas, alpargatas, textiles, etc...»*²⁷.

Efectivament, la crisi va ésser un fet que va repercutir lògicament en els nivells d'ocupació de la població obrera alcoiana. Com diu Salvador Forner *«la grave crisis de la industria textil alcoiana (...) mostró una constante situación de inestabilidad en el empleo de la clase obrera alcoyana, que se prolongó desde el año 1925 hasta el año 1929, iniciándose a partir del año 1930 una relativa recuperación, de tal manera que en el año 1931, el número de trabajadores en paro forzoso se mantuvo en unos niveles muy aceptables»*²⁸.

Insistent encara més en el tema de les condicions de vida i de treball de la classe treballadora alcoiana, arpleguem ara un informe dels Inspectors del Treball de la sisena regió, corresponent a l'any 1925, que diu:

«Nuevamente vemos que las industrias de la alimentación, la del vestido, y las textiles van constantemente a la cabeza en número de infracciones, oscilado muy poco en colocación cada año. Para explicar esta persistencia hay que atender a dos causas, una esencial y otra de orden secundario. Es la primera la numerosa falange de industriales y comerciantes que integran las tres clases con elevadísimo número de obreros de uno y otro sexo, y la segunda, que podría subdividirse en varias, al tratarse de industrias en las que el trabajo era, hasta la implantación de la legislación social, el más duro y abusivo»²⁹.

²⁶ FORNER, S., *Industrialización y Movimiento Obrero. Alicante, 1923-36*. València. Institució Alfons el Magnànim, 1982, pp. 100-101.

²⁷ BERNIS, F., «La vida nacional, 1923-1928». *Boletín de Unión Patriótica*, Núm. 47-48. Setembre del 1928.

²⁸ Biblioteca del Ministerio de Trabajo (BMT). Memoria de la Inspección de Trabajo correspondiente al año 1925.

²⁹ Biblioteca del Ministerio de Trabajo BMT. Memoria de la Inspección de Trabajo correspondiente al año 1925.

L'informe dels Inspectors incedeix també en la importància de les infraccions per treball nocturn de les dones al sector tèxtil, fet aquest que ens fa pensar en una sobreexplotació de la mà d'obra femenina que, a més, repercutiria en un descens de la contractació d'obrers barons.

Després d'aquesta panoràmica de l'Alcoi del 1925 sembla d'allò més adient pensar que aquell comprovat increment en el consum de l'alcohol (vid. quadre)³⁰, obeeix a una situació social específica més que no pas a l'esdevenir lògic d'una societat *d'etilícs, irresponsables y degenerats*.

	Alcohol	Licors	Sidra	Cervesa	Vermut	Vins
1921-22	85.593	67.700	2.172	67.994	30.796	1.912.370
1922-23	78.506	72.889	7.171	93.377	12.679	1.781.159
1923-24	93.208	71.787	11.871	97.821	33.325	1.779.760
1924-25	1.141.104	63.452	10.921	105.231	38.092	1.648.698

(Nombre de litres d'alcohol, vins i licors que entraren a Alcoi durant els anys ressenyats.)

La inseguretats laboral, les llargues jornades de treball³¹ i la fatiga física i psíquica influeixen poderosament en l'expansió de l'alcoholisme. Ja el 1918, en un estudi sobre les característiques del treball en la indústria de la munició britànica, hom hi havia analitzat la profunda relació existent entre la fatiga professional i l'adició a l'alcohol. El *Health of Munition Workers Committee* palesava que «una duración excesiva del trabajo (...) tiene unas consecuencias graves que ofrecen el efecto paradójico al provocar en ellos [els obrers] un acentuado deseo de cambio y agitación. No cabe duda de que la excitación producida por este estado debe conducir con frecuencia a buscar el alivio aparente que ofrece el uso del alcohol (...) los trabajadores se encuentran en círculo vicioso que hace que la misma necesidad de cambio y de descanso impida la utilización racional de las ocasiones de descanso que se les procura»³².

Òbviament, allò que semblava un problema de caire estrictament moral fruit de la degradació dels individus o, en el millor dels casos, de la seua ignorància, se'ns apareix més aviat com una expressió clara del complex ordit que formen les relacions socials de producció³³.

Així doncs, davant la pregunta a què es deu un, pel que sembla, demostrat increment del consum de l'alcohol —més específicament del *café licor*— cal res-

³⁰ AHN, loc. cit. «Estadística de litros de alcohol, vinos y licores entrados en Alcoi durante los referidos años».

³¹ Ja hem vist la importantíssima quantitat d'infraccions per incompliment de la jornada legal de vuit hores.

³² Segons rf. MILHAUD, E., «Los resultados de la implantación de la jornada de ocho horas» en *Informaciones sociales*, vol. IV, Núm. 5, març 1926.

³³ «A medida que se profundiza en el proceso de industrialización, y a medida también que las luchas obreras consiguen incrementar el tiempo del no-trabajo, la plaga del alcohol parece extenderse sin freno». SÁNCHEZ MARTÍN, G., «De higiene minera. Las horas de asueto» en *Revista Minera*, 1923, p. 638. Citat per Sierra Alvarez, J. en «¿El minero borracho? Alcoholismo y disciplinas industriales en Asturias». *Los Cuadernos del Norte*, núm. 29. Gener-febrer, 1985, p. 58.

pondre que el seu origen ha de lligar-se a una situació de deteriorament econòmic, que perjudica els sectors més febles de l'escala social. Això genera un males-tar social que troba difícilment unes vies normals d'articulació en el context polític de la Dictadura, on són escasses les llibertats públiques i dura la repressió selectiva del sindicalisme de classe.

Les dolentes condicions de vida que no solament es concreten en unes llarguíssimes jornades laborals i en una deficient i inhòspita habitança familiar; el trasbals relativament recent de mà d'obra agrícola a la indústria i els conseqüents problemes d'adaptació; un elevat índex d'atur forçós; la configuració de la taverna com a centre de reunió i comunicació entre els obrers i, també, una concepció particular de l'esmerçament dels temps de lleure, que tendeix a identificar diversió amb ingestió d'alcohol; tot això, s'ha de tenir en compte a l'hora d'explicar aquest alcoholisme més o menys generalitzat.

El quadre que acabem de descriure té un sorprenent paregut amb l'anàlisi que sobre el alcoholisme entre els miners asturians va realitzar J. Sierra Alvarez³⁴. Les concomitàncies entre la problemàtica alcoiana i l'asturiana no acaben en allò que fa a la diagnosi del problema. A Astúries, com a Alcoi, les classes dirigents proposaran una teràpia que ofereix unes relacions molt estretes. El problema en ambdues zones serà abordat per instàncies afins. El poder municipal *«debía castigar con severidad la venta de bebidas adulteradas [i] restringir algún tanto con ciertas medidas especiales, como prohibiendo la venta al fiado, etc., el excesivo número de tabernas y demás despachos de bebida»*³⁵.

Quant al cas alcoià, el pla d'actuació es debatia entre dues alternatives, o atacar de soca-rel el problema amb mesures de control y prohibició de la venda d'alcohol, és a dir, penalitzar-ne el comerç o realitzar una campanya de divulgació i explicació dels perills a què condueix el seu consum. Com hem vist, les autoritats de Madrid imposaren aquesta segona via.

Aquesta problemàtica, però, no neguitejava exclusivament els membres de la corporació municipal. La seua sensibilització envers el tema degué ésser motivada per la pressió exercida per alguns grups de la població. Tant la burgesia industrial —ben representada, com sabem, al consell municipal— com alguns sectors de la classe mitjana, veien el problema de la desmesurada ingestió alcohòlica quelcom que atentava contra els seus interessos econòmics, que deteriorava la seguretat ciutadana i que es presentava com una violació de les normes socials de les classes dominants.

Són tots aquests grups units els qui exerciran, des de les seues respectives esferes de poder, o tots plegats, una pressió adreçada a solucionar un problema que es presentava polifacètic.

El Cercle Catòlic alcoià, per exemple, es va sumar activament a la campanya, es solidaritzà amb la proposta governamental i va oferir la seua col·laboració en

³⁴ SIERRA ALVAREZ, J., Op. cit. pp. 58-63.

³⁵ MUÑIZ PRADA, N., «Estudio médico de los obreros de las minas del concejo de Mieres», *Revista Minera*, 1895, p. 329. Citat per SIERRA ALVAREZ, J., op. cit. p. 60.

un afer que estava dins els seus postulats programàtics. De la mateixa manera que a Astúries i que a la resta de l'Estat, el Cercle era «*espacio privilegiado del ocio obrero: ¿Dónde consagraba el obrero mejor a Dios el día de Domingo? ¿En el círculo Obrero Católico donde recibe saludables enseñanzas para su alma y cuerpo, o en esas cloacas del vicio que llamamos tabernas... donde aprende las ideas más abominables sobre todo lo que sea digno de respeto, donde se blasfema de Dios?*»³⁶.

Les mesures antialcohòliques de les cases de socors mutus eren, també, ben explícites. En tots els Estatuts o Reglaments d'aquestes associacions, s'hi aplegava un article referent al tema:

«No tendrán derecho a este beneficio (el cobro de la dieta), los que se consideren como niños en la sociedad; los que padezcan una dolencia por tres veces; los que contraigan enfermedades venéreas; los que hayan sido heridos por pendencia; los que contraigan enfermedades por causa de embriaguez o exceso de comida»³⁷.

No obstant això, i independentment dels resultats de la campanya o *croada* antialcohòlica, allò important és l'esforç dut a terme pels grups dominants de la ciutat que intenten fer prevaler els criteris que millor afavoreixen els seus interessos. Uns criteris els eixos essencials dels quals poden condensar-se en la necessitat de l'harmonia entre les classes, i una ètica burgesa que proscriu qualsevol mena d'excés.

³⁶ Discurs inaugural del Círculo de Bustiello, de Manuel Montaves, director de la empresa Hullera Española de Vigo, 1895. Citat per SHUBERT, A., en *Hacia la revolución. Orígenes sociales del movimiento obrero en Asturias (1860-1934)*. Barcelona, Crítica, 1984, p. 114.

³⁷ ALVAREZ RUBIO, A., *Història del cooperativisme al País Valencià*, València, Lavinia, 1968, p. 154.

